

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑΪΔΗ

Ε Π Ι Τ Ο Μ Η
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΑΘΗΝΑ 1981

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ε. ΤΟΜΠΑ·Ι·ΔΗ

Οδηγίες διδασκαλίας του μαθήματος
«Επιτομή της Ιστορίας της Ελληνικής Γλώσσας»

Ε Π Ι Τ Ο Μ Η
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Γ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΑΘΗΝΑ 1981

18014 Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

ΕΠΙΤΟΜΗ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΤΟΥ ΤΥΜΝΑΙΟΥ

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΚΑΙ ΕΠΙΜΟΡΦΩΣΕΩΣ

ΑΘΗΝΑ 1981

KEME

‘Οδηγίες διδασκαλίας τοῦ μαθήματος «Ἐπιτομή τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας» Γ΄ Γυμνασίου

1. Κύριος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος (καὶ τοῦ βιβλίου) εἶναι ἡ παρουσίαση, κατὰ τρόπο ἄδρό, τῶν χαρακτηριστικῶν φάσεων στὴν ἐξέλιξη τῆς γλώσσας μας, ἔτσι ποὺ νὰ φανεῖ μὲ τὴν ἰστορία ἢ ἀδιάσπαστη ἐνότητα τῆς. Γι’ αὐτὸ κατὰ τὴ διδασκαλία δὲ θὰ ἦταν σκόπιμη ἡ παρουσίαση καὶ ἐπεξεργασία στὴν τάξη πολλῶν δειγμάτων ἀπὸ εἰκονογραφικὸ ἢ ἐποπτικὸ ὑλικό, ὅπως εἶναι οἱ εἰκόνες ἐπιγραφῶν, χειρογράφων, ἀλφαβῆτων κ.τ.τ. Γιατὶ αὐτὰ μπορεῖ νὰ εἶναι ἔλκυστικά καὶ νὰ ἐντυπωσιάζουν τοὺς μαθητές, διασποῦν ὅμως τὸν πυρήνα τοῦ μαθήματος, τὸ ὁποῖο πρέπει νὰ διδαχτεῖ σὲ αὐστηρὰ καθορισμένο χρόνο. Γι’ αὐτὸ τὸ λόγο ὁ καθηγητὴς ἄς ἔχει διαρκῶς τὴ μέριμνα νὰ κρατάει τὴ διδασκαλία στὸ «κέντρο» τοῦ μαθήματος καὶ νὰ μὴν παρασύρεται σὲ σχόλια, λεπτομέρειες κτλ. ὄχι ἄμεσης προτεραιότητας.

2. Στὴ διδασκαλία τοῦ κεφαλαίου γιὰ τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διαλέκτους ὁ καθηγητὴς μπορεῖ νὰ παραλείψει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματά τους, ἐφόσον ἔχει τὴ γνώμη ὅτι θὰ δυσκολέψουν τοὺς μαθητές του. Γιὰ τὶς μεταγενέστερες περιόδους (ἑλληνιστικὴ, βυζαντινὴ) δὲν ὑπάρχει ἡ δυσκολία τῆς προσπέλασης, ὑπὸ τὸν ὅρο ὅτι γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα γλωσσικῶν μορφῶν τοῦ παρελθόντος δὲ θὰ ἀπαιτεῖται ἀπομνημόνευση ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιατί ἀποτελοῦν ἀπλῶς παραδείγματα.

3. Τὰ κείμενα πλαισιώνουν τὴν ἱστορικὴ ἔκθεση καὶ ἀποτελοῦν σημεῖα ἀναφορᾶς καθηγητῆ καὶ μαθητῶν καὶ ὄχι ὕλη ποὺ θὰ διδάσκεται συστηματικά. Στὰ κείμενα αὐτά, ποὺ συνοδεύονται εἴτε ἀπὸ νεοελληνικὴ μετάφραση (τὰ ἀρχαιότερα) εἴτε ἀπὸ σχόλια (τὰ νεότερα), οἱ μαθητές εἶναι δυνατόν νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἐπισημαίνουν τὶς ὁμοιότητες

(φωνητικές, λεξιλογικές, συντακτικές) τῶν δύο μορφῶν τῆς ἑλληνικῆς ποὺ ἀντιπαραθέτονται (στὶς μεταφράσεις καταβάλλεται προσπάθεια νὰ διατηρηθοῦν οἱ ὁμοιότητες αὐτές). Εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ ἐργασία αὐτὴ μπορεῖ νὰ γίνεται μέσα στὴν τάξη ἢ νὰ ἀνατίθεται ἀπὸ τὸν καθηγητὴ γιὰ τὸ σπίτι.

4. Ἡ ὕλη τοῦ βιβλίου μπορεῖ νὰ κατανεμηθεῖ σὲ ὥρες διδασκαλίας ὡς ἑξῆς :

- 1ο μάθημα : Εἰσαγωγή.
- 2ο » : Ἄρχες τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας.
- 3ο » : Ἄρχαιες ἑλληνικὲς διάλεκτοι. Ἡ ἀπτική διάλεκτος.
- 4ο - 5ο » : Ἡ ἑλληνιστικὴ κοινὴ.
- 6ο - 7ο - 8ο » : Ἡ δημῶδης βυζαντινὴ γλῶσσα. Νεοελληνικὲς διάλεκτοι. Νεοελληνικὴ κοινὴ.
- 9ο » : Ἡ καθαρεύουσα.
- 10ο » : Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα.
- 11ο - 12ο » : Ἡ ἐνότητα τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας. Ἡ σημασία τῆς ἐπικράτησης τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς σήμερα.

ΠΡΟΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Τò ύλικò που προσφέρεται βοηθητικά στον καθηγητή με τò βιβλιάρáκι αυτό δέν είναι για νά διδαχτεί óπωςόηποτε· γί' αυτό άλλωστε δέ συμπεριλαμβάνεται στο βιβλίο του μαθητή. Είναι σχολιασμός óρισμένων σημείων και παροχή περισσότερων λεπτομερειών στον καθηγητή για θέματα στα όποια είναι δυνατόν νά ζητήσουν οί άπαιτητικοί μαθητές πρόσθετες πληροφορίες. Μόνο στην περίπτωση αυτή, έφόσον δηλαδή προκληθεί άπό τους μαθητές, ó καθηγητής θά παράσχει πρόσθετα στοιχεία. Άλλιώτικα, θά είναι άρκετό νά περιοριστεί στην ύλη του έγχειριδίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Λειτουργίες τής γλώσσας

● Για τις λειτουργίες τής γλώσσας, εκτός άπό τò μνημονευόμενο μοντέλο του Bühler, ύπάρχει και ένα πληρέστερο μοντέλο του R. Jakobson, σύμφωνα με τò όποιο ή γλώσσα έπιτελεί έπιπλέον και τις άκόλουθες λειτουργίες :

- τή *φατική* ή *επαφική* λειτουργία (phatic), που χρησιμεύει στη διεκπεραίωση μιάς επικοινωνίας (έναρξη, συνέχιση ή διακοπή της), π.χ. τά «έμπρός... έμπρός...») όταν μιλούμε στο τηλέφωνο, τά «χμ... χμ...») όταν άκοΰμε κάποιον κ.ά.
- τή *μεταγλωσσική* ή *διαγλωσσική* (metalingual), με τήν όποία έλέγχεται τò άν χρησιμοποιείται άπό όλους ó ίδιος κώδικας (άν με μιά λέξη έννοοΰμε τò ίδιο πράγμα) και οί λέξεις έξηγούνται με άλλες λέξεις γνωστές, όπως γίνεται στα λεξικά.
- τήν *ποιητική* (poetic), που εκφράζεται στα ύφολογικά χαρακτηριστικά τής μορφής του μηνύματος, π.χ. όμοιοκαταληξία κ.ά.

2. Έξέλιξη τών γλωσσικών στοιχείων

● ή γλώσσα [...] *πρέπει νά άποκτήσει νέα έκφραστικά μέσα.*

Μπορεί νά μνημονευτεί έπιπλέον τò παράδειγμα άπό τήν ίνδοευρωπαϊκή, που δέν είχε προθέσεις (οί προθέσεις είχαν έπιρρηματική σημασία), και όταν χρειάστηκε νά δηλωθούν οί ποικίλες σχέσεις, τότε έμφανίζεται ή προθετική λειτουργία.

● Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας

Σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας, ὁ ἄνθρωπος καταβάλλει μονάχα τόσες προσπάθειες ὅσες ἀπαιτοῦνται γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὶς γλωσσικὲς λειτουργίες. Ἡ γλωσσικὴ οἰκονομία βασίζεται στὴ διπλὴ ἄρθρωση τοῦ λόγου (τοῦ Α. Martinet). Ἡ πρώτη ἄρθρωση εἶναι ἡ ἀνάλυση αὐτῶν ποὺ ἔχουμε νὰ ἀνακοινώσουμε —ἐμπειρίες, ἀνάγκες κτλ.— σὲ μιὰ ἀκολουθία μονάδων, ποὺ κάθε μιὰ ἔχει φωνητικὴ μορφή καὶ ἔννοια (τὶς μονάδες αὐτὲς τὶς λέμε κοινὰ *λέξεις* καὶ οἱ γλωσσολόγοι τὶς λένε *μορφήματα*). Ἡ δευτέρη ἄρθρωση εἶναι ἡ ἀνάλυση μιᾶς φωνητικῆς μορφῆς σὲ μιὰ ἀκολουθία μονάδων, κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς ὁποῖες συμβάλλει στὴ διάκριση τῆς μιᾶς φωνητικῆς μονάδας ἀπὸ τὶς ἄλλες, π.χ. τὸ /α/ καὶ τὸ /ι/ στὶς λέξεις *καλό* : *κιλό*. Αὐτὴ ἡ ἐλάχιστη φωνητικὴ μονάδα ὀνομάζεται *φώνημα*.

Καταλαβαίνει κανεὶς τί οἰκονομία ἀντιπροσωπεύει γιὰ τὴ γλώσσα ἡ δευτέρη αὐτὴ ἄρθρωση. Γιατὶ χάρις σ' αὐτὴν οἱ διάφορες γλώσσες ἀρκοῦνται σὲ μερικὰ μόνο φωνήματα, ποὺ συνδυαζόμενα κατὰ ποικίλους τρόπους μᾶς δίνουν τὴ φωνητικὴ μορφή τῶν μονάδων τῆς πρώτης ἄρθρωσης. Γιὰ τὴ διπλὴ ἄρθρωση τοῦ λόγου βλ. Α. Martinet, *Στοιχεῖα γενικῆς γλωσσολογίας*, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 9 - 12 καὶ 201 - 204.

3. Γραφὴ καὶ ἀλφάβητο

● [*οἱ Ἕλληνες*] *χρησιμοποίησαν γράμματα ἄχρηστα στὴν ἑλληνικὴ γιὰ νὰ παραστήσουν τὰ φωνήεντα.*

Π.χ. τὸ κ γιὰ τὸ Α, τὸ Ξ γιὰ τὸ Ε, τὸ Ο γιὰ τὸ Ο, τὸ ζ γιὰ τὸ Ι.

◆ Τρόποι γραφῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων :

(α) ἀπὸ τὰ δεξιὰ πρὸς τὰ ἀριστερὰ («ἐπὶ τὰ λαιὰ»)

(β) βουστροφηδόν

(γ) ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ (ἀπὸ τὸ 550 π.Χ. στὴν Ἀθήνα)

(δ) «στοιχηδόν», δηλαδὴ Α Β Γ Δ Ε

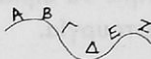
Ζ Η Θ Ι Κ

(ε) «κιονηδόν», δηλαδὴ Α

Β

Γ

στ) «σπειρηδόν», δηλαδὴ

● Δείγματα φοινικικοῦ καὶ ἀρχαίων ἀλφαβήτων :

φοινικικό.	Έ λ λ η ν ι κ ά		
	ἀρχαϊκό	Βοιωτίας (Χαλκιδ.)	Μιλῆτου (Ίων.)
𐤀	Α	Α	Α
𐤁	Β	Β	Β
𐤂	Γ	Γ	Γ
𐤃	Δ	Δ	Δ
𐤄	Ε	Ε	Ε
𐤅	Ϝ	Ϝ	
𐤆	Ζ	Ζ	Η
𐤇	Θ	Θ	Θ
𐤈	Ι	Ι	Ι
𐤉	Κ	Κ	Κ
𐤊	Λ	Λ	Λ
𐤋	Μ	Μ	Μ
𐤌	Ν	Ν	Ν
𐤍	Ξ	Ξ	Η
𐤎	Ο	Ο	Ο
𐤏	Π	Π	Π
𐤐	Ρ	Ρ	Ρ
𐤑	Σ	Σ	Σ
𐤒	Τ	Τ	Τ
𐤓	Υ	Υ	Υ
𐤔	Φ	Φ	Χ
𐤕	Ψ	Ψ	Υ
𐤖	Ω	Ω	Ω
+	Υ	+	Ω

- *Οι διάφοροι φθόγγοι άλλαξαν προφορά* (βλ. και σελ. 28 τῆς «Ἐπιτομῆς»).

Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα φωνήεντα καὶ σύμφωνα

- ◆ διατήρησαν τὴν προφορά τους : α, ε, ο, ι - κ, λ, μ, ν, ξ (κσ), π, ρ σ (ς), τ, ψ (πσ)
- ◆ ἄλλαξαν προφορά : η, υ, αι, οι, ει, ου, υι, αυ, ευ - β, γ, δ, ζ [σδ], θ, φ, χ.
- *Ἀττική ἐπιγραφή (μέσα τοῦ 6. αἰ. π.Χ.).*

Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς δίνεται μεταγραμμένο πρῶτα μὲ τὰ γνώριμά μας κεφαλαῖα γράμματα καὶ μὲ τὶς λέξεις χωρισμένες (ΣΕΜΑ ΦΡΑΣΙΚΛΕΙΑΣ κτλ.) καὶ ὕστερα μὲ μικρὰ στοιχεῖα, ἔτσι πού συνηθίσαμε νὰ γράφουμε τοὺς ἀρχαίους στὰ σχολεῖα (*Σῆμα Φρασικλείας* κτλ.).

1. ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΜΑΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

1. Ἡ ἑλληνική, γλώσσα ἰνδοευρωπαϊκή

- *ἀπουσιάζουν ἀρχαιολογικὰ ἢ ἀνθρωπολογικὰ τεκμήρια.*

Αὐτὰ δὲ συμπίπτουν βέβαια πάντοτε μὲ τὰ γλωσσικά, ἢ ὑπαρξή τους ὅμως θὰ ἔλυνε πολλὲς ἀπορίες μας.

3. Μυκηναϊκή γλώσσα

- *Διδακτικὴ ὁδηγία*

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσουμε περισσότερες λεπτομέρειες, γιατί τὸ μάθημα θὰ ἐπεκτεινόταν ἀδικαιολόγητα. Γιὰ περισσότερη βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση πάντως βλ. (α) J. Chadwick, Γραμμικὴ Β, ἡ πρώτη ἑλληνικὴ γραφὴ (μετάφρ. Δ. Τζωρτζίδη), Ἀθῆναι, ἐκδ. Κακουλίδη (β) J. Chadwick - M. Ventris, Documents in Mycenaean Greek, Cambridge ²1973, The University Press. Γιὰ τὴ βοήθεια πού προσφέρει ἡ μελέτη τῆς μυκηναϊκῆς γλώσσας στὴν ἐρμηνεία ὁμηρικῶν λέξεων καὶ ἐκφράσεων βλ. τώρα I. K. Προμπονά, Ἡ μυκηναϊκὴ ἐπικὴ ποίηση μὲ βάση τὰ μυκηναϊκὰ κείμενα καὶ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, Ἀθήνα 1980.

4. Ἡ γλῶσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν

- ἔρευνες πάνω στὴν προφορική καὶ αὐτοσχέδια ἐπική ποίηση σὲ ἄλλους λαούς.

Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὶς ἔρευνες τοῦ Ἀμερικανοῦ Milman Parry καὶ τῶν ὁπαδῶν του γιὰ τὴν αὐτοσχέδια ἐπική ποίηση στὴ Γιουγκοσλαβία τὸ 1933 - 1935 (βλ. πρόχειρα Ο. Κομνηνοῦ - Κακριδῆ, Ὁμιλίες καὶ ἄρθρα, Ἀθήνα 1976, σελ. 153 - 157 καὶ 188 - 193).

- ἡ γλῶσσα τους [τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν] ἔχει ἀρκετὴ συγγένεια μὲ τὴ [. . .] μυκηναϊκή.

Π.χ. μυκην. do-ke : δῶκε - ὁμηρ. δῶκε,
» te-ke : θῆκε - » θῆκε,
» di-we : Διφεῖ - » Δί κ.ἄ.

(I. Προμπονᾶ, ὄπ. παρ., σελ. 21).

II. ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ. Η ΑΤΤΙΚΗ ΔΙΑΛΕΚΤΟΣ

2. Οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς διάλεκτοι

- Ταξινομήσεις τῶν ἀρχαίων διαλέκτων ὑπάρχουν διάφορες : τοῦ P. Kretschmer (ἰωνική - ἀττική, ἀχαιική, δωρική), τοῦ Γ. Χατζιδάκη (ἀνατολικὴ ἢ ἰωνική, ἀχαιική, βορειοδυτικὴ ἢ δωρική, ἀνάμεικτες), τοῦ C. D. Buck, τὴν ὁποία, σὲ γενικὲς γραμμὲς, ἀκολουθεῖ καὶ τὸ σχολικὸ βιβλίο. Στὴν ταξινόμηση αὐτή, τὴν ὁποία ἀκολουθοῦν ὄλο καὶ περισσότεροι ἐπιστήμονες, λαμβάνονται ὑπόψη περισσότερο τὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα παρὰ τὰ ἱστοριοαρχαιολογικὰ (βλ. C. D. Buck, Greek Dialects, Boston 1965).

● Διδακτικὴ ὁδηγία α'

Γιὰ τὰ γνωρίσματα τῶν ἀρχαίων διαλέκτων βλ. Ὁδηγίες διδασκαλίας (νὰ παραλειφθοῦν, ἐφόσον θὰ δυσκολέψουν τοὺς μαθητές). Σὲ περίπτωση ποὺ θὰ διδαχτοῦν, ὅπωςδῆποτε δὲ θὰ ἀπαιτήσουμε ἀπομνημόνευσή τους ἀπὸ τοὺς μαθητές. Τὰ παραδείγματα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐξηγοῦνται γενικὰ στὸ βιβλίο. Στὸ μάθημα μποροῦμε νὰ εἶμαστε ἀκόμα πιὸ ἐπεξηγηματικοί, π.χ. μήτηρ = μητέρα.

● Διδακτική οδηγία β'

Για τὰ ἀρχαῖα κείμενα βλ. Ὅδηγίες διδασκαλίας. Δὲ θὰ διδάσκονται συστηματικά, ἀλλὰ εἴτε στὸ σχολεῖο ἐφόσον ἔχουμε διαθέσιμο χρόνο εἴτε στὸ σπίτι θὰ ζητοῦμε ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιὰ ἀσκήση καὶ ἐμπέδωση, νὰ παρατηροῦν καὶ νὰ ἐπισημαίνουν τὶς ὁμοιότητες καὶ τὶς διαφορὲς τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἑλληνικῆς. Ἔτσι σὲ μιὰ ἀσκήση τοῦ εἴδους αὐτοῦ πάνω στὸ κείμενο τοῦ Θουκυδίδη («Ὁ ἑπαινος τῶν προγόνων») οἱ μαθητές μποροῦν νὰ σημειώσουν τὰ ἀκόλουθα :

A) Ὅμοιότητες

Φωνητικές - Μορφολογικές: *ἀπό, μέχρι, τῶν προγόνων, καί, τῆς μνήμης, αὐτῆς, αὐτοί, ἐκεῖνοι, ἄξιοι, ἐπαῖνον, μᾶλλον, οἱ πατέρες, μάλιστα* κ.ἄ.

Φραστικές - Συντακτικές: *καὶ πρέπον δὲ ἅμα — καὶ συγχρόνως ταιριαστό, οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες — οἱ ἴδιοι διαρκῶς κατοικώντας, μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἀρετὴν παρέδωσαν — μέχρι τώρα ἐλεύθερη μὲ τὴν ἀνδρεία τους τὴν παρέδωσαν, καὶ ἐκεῖνοί τε ἄξιοι ἐπαῖνον — καὶ ἐκεῖνοι βέβαια εἶναι ἄξιοι τοῦ ἐπαῖνου μας, ἡμῖν τοῖς νῦν προσκατέλιπον — σ' ἐμᾶς τοὺς τωρινούς τὴν κληροδότησαν, οἱ νῦν ἔτι ὄντες — ὅσοι εἴμαστε ἀκόμη, ἐν τῇ καθεστηκυῖα ἡλικίᾳ — σὲ ὠριμὴ ἡλικίᾳ, καὶ ἐς πόλεμον καὶ ἐς εἰρήνην — καὶ γιὰ τὸν πόλεμο καὶ γιὰ τὴν εἰρήνην* κ.ἄ.

Λεξιλογικές: *προγόνων, πρῶτον, δίκαιον, τὴν τιμὴν, ἐλευθέραν, παρέδωσαν* κ.ἄ.

B) Διαφορὲς

Φωνητικές - Μορφολογικές: *πρῶτον - πρῶτα, δίκαιον - δίκαιο, τὴν τιμὴν - τὴν τιμή, τὴν χώραν - τὴ χώρα, παρέδωσαν - παρέδωσαν, ἐλευθέραν - ἐλεύθερη, ἡμῖν - (σ') ἐμᾶς* κ.ἄ.

Φραστικές - Συντακτικές: *τὴν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι — νὰ τοὺς δίνεται ἢ τιμὴ νὰ μνημονεύονται, διαδοχῆ τῶν ἐπιγυνομένων — ἢ μιὰ γενιὰ μετὰ τὴν ἄλλη, κτησάμενοι γὰρ — γιὰτὶ ἀπόκτησαν... καὶ... κ.ἄ.*

Λεξιλογικές : ἄρξομαι - θὰ ἀρχίσω, οἱ αὐτοὶ - οἱ ἴδιοι, αἰεὶ - διαρκῶς,
(μέχρι) τοῦδε - (μέχρι) τώρα, τὰ πλεῖον - τὰ ἐπιπλέον κ.ἄ.

III. Η ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΗ ΚΟΙΝΗ

● Διδακτικὴ ὁδηγία

Τὸ κεφάλαιο πρέπει νὰ διδαχτεῖ πολὺ προσεκτικὰ καὶ νὰ ἀφομοιωθεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητές, γιατί ἀναφέρεται σὲ μιὰ περίοδο κρίσιμη γιὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξη τῆς γλώσσας μας. Ἔτσι, χωρὶς νὰ ζητοῦμε ἀπομνημόνευση, θὰ ἐπιμένουμε στὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἑλληνιστικῆς κοινῆς, ποὺ ἀποτελοῦν τὰ πρῶτα γνωρίσματα τῆς νέας μας γλώσσας. Ἐπίσης οἱ ἀναφορές μας στὰ κείμενα θὰ εἶναι πιὸ συστηματικὲς καὶ πιὸ ἐπίμονες.

2. Πηγές

● Μετάφραση τῶν Ο'.

Ἡ μετάφραση τῶν ἱερῶν κειμένων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἦταν ἀναγκαία, γιατί οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἀλεξάνδρειας εἶχαν χάσει σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ γνώση τῆς ἑβραϊκῆς. Γενικὰ πιστεῦεται ὅτι ἡ Πεντάτευχος μεταφράστηκε τὸν 3. αἰ. π.Χ. καὶ ἀκολούθησαν τὰ ὑπόλοιπα βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μέσα στὰ ἐπόμενα ἑκατὸ χρόνια.

● παρατηρήσεις τῶν γραμματικῶν τῆς ἐποχῆς.

Πρόκειται βέβαια γιὰ τοὺς ἀττικιστὲς γραμματικούς, ὅπως ἦταν ὁ Πάμφιλος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια (1. αἰ. μ.Χ.), ὁ Μοίρης, ὁ Φρύνιχος, ὁ Πολυδεύκης ἀπὸ τὴ Ναύκρατη (2. αἰ. μ.Χ.) κ.ἄ. (βλ. καὶ σελ. 50 τῆς «Ἐπιτομῆς» τὸ κεφ. Ἀττικισμός).

3. Χαρακτηριστικὰ

● Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὴν ἰνδοευρωπαϊκὴ ἓνα σύστημα 5 πτώσεων.

Εἶναι γνωστὸ βέβαια ὅτι ἡ ἰνδοευρωπαϊκὴ εἶχε 8 πτώσεις : ὀνομαστικὴ, γενικὴ, δοτικὴ, αἰτιατικὴ, κλητικὴ, τοπικὴ, ἀφαιρετικὴ, ὀργανικὴ.

- παρατηρούμε κάποιο διαφορισμό στα *Εὐαγγέλια*.

Στὸ παράδειγμα τοῦ βιβλίου μποροῦν νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα :

φρῤυσεις ἀπὸ τὸ Ματθαῖο καὶ Μάρκο	γίνονται στὸ Λουκᾶ
↓	↓
— τὸ κοράσιον	ἡ παῖς, ἔγειρε
— ἀπ' ἄρτι ὄψεσθε	ἀπὸ τοῦ νῦν
— τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη ἄνωθεν ἕως κάτω εἰς δύο	τὸ καταπέτασμα ἐσχίσθη μέσον
— οὐ μὴ ἀφεθῆ ὡδε λίθος ἐπὶ λίθον	οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ ὧδε

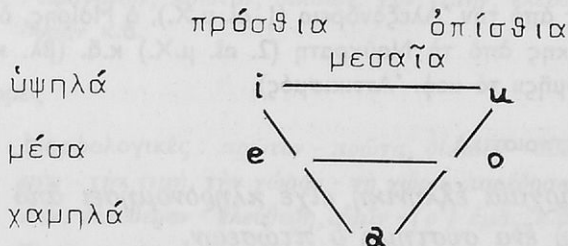
Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Λουκᾶς ἐπίσης ἐξελληνίζει τὸ λεξιλόγιον. Ἔτσι ἀντικαθιστᾷ τὸ λατ. *κεντυρίων* μὲ τὸ ἑλλ. *ἐκατοντάρχη*, τὸ λατ. *μόδιος* μὲ τὸ ἑλλ. *σκεῦος*, τὸ λατ. *τίτλος* μὲ τὸ ἑλλ. *ἐπιγραφή*, τὸ ἑβραϊκὸν *ἀμὴν* μὲ τὸ ἑλλ. *ἀληθῶς* κ.ἄ.

IV. Η ΔΗΜΩΔΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΓΛΩΣΣΑ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΔΙΑΛΕΚΤΟΙ. ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΗ

Τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς βυζαντινῆς γλώσσας

- *Τὸ φωνηεντικὸ σύστημα παίρνει τὴ σημερινή μορφή του.*

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ ποιοτικὸς χαρακτήρισμός τῶν νεοελληνικῶν φωνηέντων δικαιολογεῖ τὸ σχηματισμὸ τοῦ τριγώνου :

- *ὅπως συμβαίνει καὶ σήμερον στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ.*

Σὲ μερικὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα, π.χ. τὰ νοτιοανατολικά (δωδεκανησιακά, κυπριακά κ.ἄ.), τὰ δύο ὅμοια συμφωνὰ προφέρονται, π.χ.

νόμφη, πεθθερός, τήβ βασίλισσαν. Γι' αυτό τὰ ιδιώματα αὐτὰ ὀνομάζονται διπλωτικά.

- τὸ ἐνεστωτικὸ καὶ τὸ ἀοριστικὸ, ὅπως καὶ στὰ νέα ἑλληνικά.

Βλ. Νεοελληνικὴ Γραμματικὴ, ΟΕΔΒ, σελ. 176, 178 καὶ 184.

- καταλήξεις τοῦ ῥήματος ὅπως -ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται (π.χ. ἀγωνιέσαι, πουλιέται).

Τὸ πουλιέται εἶχε γραφεῖ ἔτσι σύμφωνα μὲ τὴν ἱστορικὴ ὀρθογραφία : πωλεῖται → πουλιέται.

- Ἡ σύνταξη γίνεται πιο παρατακτικὴ καὶ ἡ γλῶσσα πιο ἀναλυτικὴ.

Κλασικὸ παράδειγμα ἀναλυτικῆς γλῶσσας ἀναφέρεται συνήθως ἡ νεότερη κινεζικὴ ἢ καλύτερα ἡ βιετναμικὴ, ὅπου σχεδὸν κάθε λέξη ἀποτελεῖ ἓνα μόρφημα (ἐλάχιστη σημασιολογικὴ μονάδα), ἐνῶ παράδειγμα γλῶσσας ἐξαιρετικὰ συνθετικῆς ἀποτελεῖ ἡ ἔσκιμωικὴ, στὴν ὁποία διάφορα μορφήματα ἐνώνονται σὲ μιὰ λέξη.

- ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα χρησιμοποιήθηκε εὐρύτατα ἀπὸ τὶς δυτικοευρωπαϊκὲς γλῶσσες.

Οἱ ξένες γλῶσσες εἴτε πῆραν αὐτούσιες λέξεις τῆς ἑλληνικῆς, ὅπως στοχαστικός, σύγχρονος, συγχρονισμός, λωβός, ἱερατικός, δορυφόρος κ.ἄ., εἴτε ἔπλασαν νέες λέξεις ἀπὸ στοιχεῖα (προθέματα, ἐπιθήματα, συνθετικὰ μέρη) ποὺ πῆραν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ, ὅπως ἀδενεπάθεια, ἰδεολόγος, μεγαλομανής, τριγωνομετρία κ.ἄ.

Νεοελληνικὲς διαλέκτοι

- Γιὰ τὴν κατάταξη τῶν νεοελληνικῶν ιδιωμάτων βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνικὴ γραμματικὴ, τ. Α' Ἱστορικὴ εἰσαγωγή, Ἀθήνα 1938, σελ. 67 - 68, ὅπου ἀναφέρονται ὅλες οἱ κατατάξεις ποὺ ἔχουν γίνεῖ ὡς τώρα.

- ἄλλα νεοελληνικὰ ἰδιώματα ἀλλοίωσαν σοβαρὰ εἴτε τὰ φωνήεντα (βόρεια) εἴτε τὰ σύμφωνα (νοτιοανατολικά).

Παραδείγματα

βόρεια : οὐ λύκους, χαίριτι, κ' βαλάου κ.ἄ.

νοτιοανατολικά : ἀερφός (ἀδερφός), κάεσαι (κάθεσαι), ἀλίονον (ἀλίμονον), κομμάθια (κομμάτια) κ.ἄ.

Ἡ νεοελληνικὴ κοινὴ

- τὴν ἀπόλυτη ὁμοιογένεια τῆς λαϊκῆς δημοτικῆς τοῦ Ψυχάρη (βλ. καὶ σελ. 59 κέξ. τῆς «Ἐπιτομῆς»).

Πρόχειρη βιβλιογραφία ἔργων τοῦ Ψυχάρη :

Τὸ ταξίδι μου, ἀ' ἔκδ. 1888, β' 1905, γ' 1926.

Ρόδα καὶ μήλα, τ. Α' 1902, Β' 1903, Γ' 1906, Δ' 1907, Ε' μέρ. ἀ' 1908 μέρ. β' 1909.

Μεγάλη ρωμαϊκὴ ἐπιστημονικὴ γραμματικὴ, Α' 1929. Β' 1935.

V. Η ΚΑΘΑΡΕΥΟΥΣΑ

I. Ἀττικισμός

- οἱ ἀττικιστὲς συγγραφεῖς δίνουν συχνὰ συμβουλὲς στοὺς συγχρόνους τους.

Ἡ στάση αὐτῆ τῶν ἀττικιστῶν εἶναι καθαρὰ ρυθμιστικὴ, γιὰ τὴ θεωροῦν μιὰ γραμματικὴ γλῶσσα τοῦ παρελθόντος (τὴν παλιὰ ἀττικὴ διάλεκτο), μὴ ὀμιλούμενη πιά, ὡς γλῶσσα ἄξια γιὰ υἱοθέτηση, χωρὶς νὰ λαμβάνουν ὑπόψη τῆ γλωσσικῆ κατάστασι τῆς ἐποχῆς. Μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν ἀττικιστὴ Φρύνιχο :

Ἐκτοτε κατὰ μηδένα τρόπον εἴπης, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου.

Λιθάριον πάνυ φυλάττου λέγειν, λιθίδιον δέ.

Ἐπιρωποῦλης· τοῦθ' οἱ ἀγοραῖοι λέγουσιν, οἱ δὲ πεπαιδευμένοι ὀπιρωνῆς, ὡς καὶ Δημοσθένης.

Ξύστραν μὴ λέγε, ἀλλὰ στλεγγίδα.

Μαμμόθρεπτον μὴ λέγε τηθελαδοῦν δέ.

Πάντοτε μὴ λέγε, ἀλλ' ἐκάστοτε καὶ διὰ παντός.

Βαθμὸς ἰακὸν [= ἰωνικό, ἀπὸ τὸ ἰὰς] διὰ τοῦ θ, δια τοῦ σ ἀπτικόν, βασμός.

- ὡς κριτήριον ὀρθῆς χρήσης θεωρεῖται τὸ ἂν μιὰ λέξη ἢ ἕνας τύπος βρῖσκεται στὰ κείμενα τῶν ἀπτικῶν συγγραφέων.

Ἡ παράδοση (πβ. Ἀθήναιο I de) μνημονεῦει τὸν Οὐλπιανὸν τὸν Τύριο, «ποῦ ἡ πνευματικὴ του ὑπαρξὴ ἐξαντλιοτάν στὸ πρόβλημα ἂν μαρτυρεῖται ἢ ὄχι στοὺς Ἀπτικούς μιὰ κάποια λέξη (*κεῖται ἢ οὐ κεῖται*)» (A. Lesky, Ἰστ. τῆς ἀρχ. ἑλλ. λογοτεχνίας, μετ. Α. Τσοπανάκη, Θεσσαλονίκη 1964, σελ. 1126). Γι' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα μὲ τὸ ὁποῖο ἔμεινε γνωστὸς (τοῦ κυρίου διασημότερον) ἦταν *Κειτούκειτος*.

3. Ἡ καθαρεύουσα

- ὑπῆρξαν καὶ συγγραφεῖς ποὺ χρησιμοποίησαν ἀρκετὰ ἀπλὴ γλῶσσα.

Μερικὰ δείγματα τῆς γλώσσας τους :

«Ἀνίσως συγκρίνομεν ὅλες τῆς Εὐρώπης τὲς πρωτότυπες καὶ παράγωγες γλώσσες, εὐρίσκομεν ὅτι, θεωρώντας τὸ πρᾶγμα ἀπαθέστερον, ἢ τωρινὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα, τὴν ὁποῖαν κοινῶς λαλοῦμεν, εἶναι συντομότερη καὶ ὁμαλότερη ὅλων τῶν λοιπῶν καὶ προστούτοις τόσον πλούσιας φύσεως, ὥστ' ἂν μόνον δοθεῖ ἡ ἰδέα τοῦ πράγματος, εὐθύς καὶ ἡ λέξις τῆς σαφέστατα σχηματίζεται· δὲν εἶν' ὅμως παράξενον, ἂν τὸ πλῆθος ὀλίγες ἔχει λέξεις· αὐτὸ δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔνδειαν καὶ στενότητα τῆς γλώσσας του ἀλλ' ἀπὸ τὲς ὀλίγες ἰδέες του· ὅθεν ὡς πρὸς αὐτὲς ἔχει αὐταρκέστατες λέξεις· αὐτὸ ποτὲ οὔτε γεωμετρικὰ οὔτε φυσικὰ οὔτε μεταφυσικὰ φαντάζεται· ὅθεν οὔτ' ἔχει τὲς λέξεις των [...]

Τέτοια εἶναι, ὡ Ἕλληνες, ἡ γλῶσσα μας, κἂν πολλοὶ δοκησίσσοφοι ἀκρίτως τὴν διαβάλλουν ὡς βάρβαρην· καὶ τοῦτο, διατὶ δὲν ὁμοιάζει τὴν γλῶσσαν τοῦ Θουκυδίδου καὶ Πλάτωνος...» (Ἀθ. Χριστόπουλος, 1805).

«Φηλε! προσκηνο. Ελαβα ενα γραμα σου σε γλοσα τετια, οπου ουδε κρενετε πουθενα, ουδε μιλιετε ουδε μιληθηκε ποτε· κε δε θα καταλαβενα τη εγραφες, αν αφτην την ψεφτικη γλοσα δεν την ηχα μαθη τορα κε τριαντα χρονια στο προληπτικο βασηλιο, ης το οπηοπραγματα εσθητα δεν ηνε, παρα μοναχα της φαντασιας καθαρα ηνορατα· κε αν, φηλε μου! αφτα τα ηνορατα τα εβλεπαν ανθρωπη με λογηκο ακανονηστο κε στον ηπνο τους ηποφερονταν, αλα τα βλεπουν, αν καλολογαριαης, ανθρωπη οπου τους λεν γραματησιμενους κε φοτησιμενους με το φως της φηλοσοφης, κε τουτο δα ηνε οπου δεν ηποφερετε κε οπου ανθρωπος φηλολογος κε λογηκος να το πησιτεψη δεν ηνε βολετο...» (Γ. Βηλαρας, 1821).

«Θέλεις νὰ ὀμιλήσουμε γιὰ τὴ γλῶσσα· μήγαρις ἔχω ἄλλο στοὺ νοῦ μου, πᾶρεξ ἔλευθερία καὶ γλῶσσα; Ἐκείνη ἄρχισε νὰ πατεῖ τὰ κεφάλια τὰ τούρκικα, τούτη θέλει πατήσῃ ὀγλήγορα τὰ σοφολογιοταίστικα, καὶ ἔπειτα ἀγκαλιασμένες καὶ οἱ δύο θέλει προχωρήσουν εἰς τὸ δρόμο τῆς δόξας, χωρὶς ποτὲ νὰ γυρίσουν ὀπίσω [...]

Ἐσὺ ὀμιλεῖς γιὰ ἔλευθερία; ἐσύ, ὀποῦ ἔχεις ἀλυσωμένον τὸν νοῦν σου ἀπὸ ὄσες περισιπωμένες ἐγράφηκαν, ἀπὸ τὴν ἐφεύρεση τῆς Ὀρθογραφίας ἔως τώρα, ἐσὺ ὀμιλεῖς γιὰ ἔλευθερία; Εἶδαμε τὸ ὄφελος ὀποῦ ἐκάμετε μὲ τὰ φῶτα σας εἰς τὴν ἐπανάσταση τῆς Ἑλλάδας· ἀκούσαμε ποιητάδες ἀνόητους, ποὺ ἤθελαν νὰ ἀθανατίσουν τοὺς Ἥρωες καὶ οἱ παινεμένοι Ἥρωες δὲν ἐκατάλαβαιναν λέξη· ἀκούσαμε πεζοὺς σκοτεινὸμυαλους, οἱ ὀποῖοι ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἀνάψουν φλόγα πολέμου εἰς τὸν λαό, καὶ ἀρχινοῦσαν μὲ τὴ λέξη *Προτροπή* [...]. Ὡ Σοφολογιότατοι! αὐτὰ εἶναι τὰ μαθήματα, ὀποῦ τοὺς δίνετε, καὶ θέλετε νὰ τοὺς φωτίσετε! τόσο κάνει νὰ τοὺς φωτίσετε καὶ μὲ μία φούχτα στάχτη στὰ μάτια!» (Δ. Σολωμός, 1824).

- *Οἱ ἀρχαῖστες ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅτι ἡ ὀμιλούμενη γλῶσσα τῆς ἐποχῆς τους εἶναι χυδαία καὶ βάρβαρη.*

Ἴδου μερικὰ ἀποσιπάσματα :

«[...] προβαίνει πολὺς ὁ βαρβαρισμὸς καὶ μέγας. Καινολεξία

πονηραὶ καὶ παρακεκομμένοι, χύδην εἰσβάλλουσαι, παρῶθουσι τὰς ἀρχαίας καὶ γνησίας ὀνομασίας. Νέα νέων πραγμάτων ὀνόματα βαρβαρόπλαστα καὶ μιὰρὰ καταισχύνουσι τὴν Ἑλληνικὴν πορφύραν» (Κ. Οἰκονόμος, 1835).

«Τῶν κιβδηλῶν λέξεων [...] αἱ μὲν πάντῃ βάρβαροι πρέπει παντελῶς ν' ἀποσκυβαλίζονται, αἱ δ' ἄλλαι νὰ καθαίρωνται διορθοῦμεναι ὅσον ἔνεστι κατὰ τινὰς στερεωτέρους καὶ ὑγιεστέρους ὀρθοεπείας καὶ καλλιεπείας κανόνας λαμβανομένους μετὰ πολλῆς περινοίας ἐκ τῆς ἀττικῆς μάλιστα διαλέκτου [...]» (Κ. Κόντος, 1862).

«Βαίνομεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, καθαρίζομεν, ἐξευγενίζομεν τὴν ὑπὸ τῶν αἰώνων τῆς δουλείας, καὶ ἀγνοίας καταστραφεῖσαν θεῖαν ἡμῶν φωνὴν» (Κλ. Ραγκαβῆς, 1877).

- ἡ προσπάθεια γιὰ τὸν ἐξελληνισμό τοῦ λεξιλογίου πέτυχε σὲ μεγάλο βαθμό.

Σὲ περιπτώσεις ποὺ ἡ ξένη λέξη δὲν ἀποδόθηκε εὐστοχα στὰ ἑλληνικὰ ἔμεινε ἡ ξένη λέξη, π.χ.

ἡ ξένη λέξη	ποὺ ἀποδόθηκε μὲ τὴ λέξη	ἔμεινε
↓	↓	↓
radiophonie	ἀκτινοφωνία	ραδιοφωνία
passe-partout	παντανοίκτης ἢ ἀντίρροπτρον	πασπάρτου
baromètre	βαρογνώμων (κ.ᾀ.)	βαρόμετρα
passerelle	δοκογέφυρα	πασαρέλα
statistique	πολιτειογραφία (κ.ᾀ.)	στατιστικὴ
κ.ᾀ.		

- ἀρκετὲς ξένες λέξεις ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ ἑλληνικές.

Γιὰ νὰ ἀντικατασταθεῖ μιὰ ξένη λέξη ἀπὸ ἑλληνικὴ πρέπει, κοντὰ στὶς ἄλλες προϋποθέσεις (ὀρθὴ ἀπόδοση στὰ ἑλληνικὰ, εὐχρηστὴ νεοελληνικὴ λέξη κ.ᾀ.), ἡ ξένη λέξη νὰ μὴ χρησιμοποιεῖται μὲ ἰδιαίτερη σημασιολογικὴ φόρτιση, συχνότητα, ἐπιμονὴ κτλ., π.χ. fétichisme — φετιχισμός (καὶ ὄχι παταϊχισμός), communiste — κομμουνιστής (καὶ ὄχι κοινωνιστής), table d' hôte — ταμπλντότ (καὶ ὄχι ὁμοτράπεζα) κ.ᾀ.

● Διδακτική οδηγία

Τὰ κείμενα τῆς καθαρεύουσας, ἀρχαϊζουσας καὶ ἀπλῆς, καλὸ εἶναι νὰ τὰ διαβάσουν μὲ προσοχὴ οἱ μαθητές, γιὰ νὰ ἔρθουν σὲ μιὰ πρώτη ἐπαφὴ μὲ τὴν καθαρεύουσα.

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Ι. Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα

● *κηρύττουν τὴν «ἀναζωοποίησιν» τῆς ἀρχαίας γλώσσας καὶ τὴν «ἀνάστασιν» τῆς.*

Ὡς μοναδικὸ παράδειγμα λαοῦ ποὺ ἐπανέφερε στὴ ζωὴ μιὰ παλαιότερη γλώσσα ἀναφέρεται συνήθως ὁ Ἰσραηλιτικός. Λένε, συγκεκριμένα, ὅτι στὸ σημερινὸ Ἰσραὴλ χρησιμοποιήθηκε —μὲ ἀρκετὴ ἔλαστικότητα ὡς πρὸς τὸ γλωσσικὰ ὀρθὸ τύπο— ὡς γλώσσα ἐπικοινωνίας ἡ βιβλικὴ ἑβραϊκὴ. Αὐτὸ εἶναι σὲ μεγάλο ποσοστὸ ἀληθινόν, ἀλλὰ οἱ δύο περιπτώσεις, ἡ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ἑβραϊκὴ, —παρὰ τὶς κάποιες ὁμοιότητές τους (μεγάλῃ ἱστορικῇ παράδοσιν, ἔξαρσιν τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου κτλ.)— ἔχουν καὶ σημαντικὰς διαφορὰς, ὅπως π.χ. τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἑβραϊκὴ, ἂν καὶ ἔπαψε νὰ χρησιμοποιεῖται στὸν προφορικὸ λόγον, διατηρήθηκε στὸ γραπτόν, κι ἔτσι ὁ λαὸς δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ἱκανότητα νὰ τὴ μιλάει. Εἶναι φανερό ὅτι ἡ προϋπόθεσιν αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε στὴν περίπτωσιν τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ποὺ ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ εἶχε ὀλότελα ξεχαστεῖ ἀπὸ τὴν ὀλότητα σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων.

● *Ἀντίθετα ὁ μεγάλος γλωσσολόγος Γεώργιος Χατζιδάκης παρατηρεῖ [...]*

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ στάσιν τοῦ Χατζιδάκη ἀπέναντι στὸ γλωσσικὸ ὑπῆρξε ἀντιφατικὴ. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ὑποστήριζε ὅτι «εἶναι ψευδὴς καὶ ἡ πολλὰκις ὑπὸ πολλῶν πρεσβευομένη περὶ τῆς δημῶδους γνώμη, καθ' ἣν ἀδύνατον νὰ γένηται ποτὲ αὐτῆς χρῆσις. Ἡ θεωρία περὶ τῆς εὐγενείας τῶν ἀρχαίων τύπων καὶ τῆς εὐτελείας τῶν νέων εἶναι ἀξιολύπητος πλάνη». Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως δεχόταν ὅτι «ἐφ' ὅσον δὲν θὰ κατορθωθῇ νὰ γνωσθῇ ἀκριβῶς καὶ νὰ γράφηται ὁπωσδήποτε

ποτε ἀμιγῆς ἢ δημοτική, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχη ἀξιώσεις νὰ ἀναλάβῃ τὰ βαρύτερα καὶ σπουδαιότερα καθήκοντα, ὅποια πᾶσα γλῶσσα ἔχει νὰ ἐκτελήῃ». Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παρέπεμψε στὸ ἀόριστο μέλλον τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς, καὶ ἀργότερα συντάχθηκε μὲ τοὺς ὁπαδοὺς τῆς καθαρεύουσας καὶ ἀντέδρασε μὲ πάθος στὴν ἰδέα νὰ καθιερωθεῖ ἡ δημοτικὴ στὸ γραπτὸ λόγο.

● *Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐμφανίζεται τὸ γλωσσικὸ κήρυγμα τοῦ Γιάννη Ψυχάρη.*

Παραθέτουμε ἓνα δείγμα τῆς γλώσσας καὶ τοῦ γλωσσικοῦ προγράμματος τοῦ Ψυχάρη ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του «Τὸ ταξίδι μου» :

«Γλῶσσα καὶ πατρίδα εἶναι τὸ ἴδιο. Νὰ πολεμᾷ κανεὶς γιὰ τὴν πατρίδα του ἢ γιὰ τὴν ἐθνικὴ τὴ γλῶσσά, ἓνας εἶναι ὁ ἀγώνας. Πάντα ἀμύνεται περὶ πάτρης... πολεμῶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ μας γλῶσσα. Ἕνα ἔθνος, γιὰ νὰ γίνῃ ἔθνος, θέλει δυὸ πράματα· νὰ μεγαλώσῃ τὰ σύνορά του καὶ νὰ κάμῃ φιλολογία δική του. Ἄμα δεῖξῃ πὼς ξέρει τί ἀξίζει ἡ δημοτικὴ του γλῶσσα κι ἅμα δὲν ντρέπεται γι' ἀφτὴ τὴ γλῶσσα, βλέπουμε πὼς τόντις εἶναι ἔθνος. Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ ὄχι μόνο τὰ φυσικά, μὰ καὶ τὰ νοερά του σύνορα. Γι' ἀφτὰ τὰ σύνορα πολεμῶ... Δικὴ μου γλῶσσα δὲν ἔχω καὶ δὲν ἔφτιασα γλῶσσα, γιατί πλάστης δὲν εἶμαι. Γράφω τὴν κοινὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ· ὅταν ἡ δημοτικὴ μας γλῶσσα δὲν ἔχη πιά λέξη ποὺ μᾶς χρειάζεται, παίρνω τὴ λέξη ἀπ' τὴν ἀρχαία καὶ προσπαθῶ, ὅσο εἶναι δυνατό, νὰ τὴν ταιριάξω μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Ἔτσι κάμανε ὅλα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου· ἔτσι θὰ κάμουμε καὶ ἐμεῖς. Μοῦ φαίνεται πὼς πρώτη φορά, σ' ἀφτὸ τὸ βιβλίο, γράφηκε μὲ κάποια σειρά κ' ἐνότητα ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Προσπάθησα νὰ τὴ γράψω κανονικά, νὰ φυλάξω τοὺς νόμους τῆς, νὰ προσέξω στὴ φωνολογία, στὴ μορφολογία, στὸ τυπικὸ καὶ στὴ σύνταξη τῆς δημοτικῆς γραμματικῆς».

● *Ὁ Τριανταφυλλίδης [...] μετὰ τὸν Ψυχάρη πρωτοστάτησε στὸ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ.*

Βιβλιογραφία τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδη γιὰ τὸ γλωσσικὸ :

Ὁ Τριανταφυλλίδης ἔγραψε πολλὰς μελέτες γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα

(βλ. "Απαντα τόμ. 4ος, 5ος, 6ος και 7ος), από τις οποίες μνημονεύουμε τις ακόλουθες :

- Τὰ Εὐαγγέλια καὶ ὁ ἀπτικισμὸς (τ. 4ος),
- Ἀπολογία τῆς δημοτικῆς (τ. 4ος),
- Δημοτικισμὸς — Ἐνα γράμμα στους δασκάλους μας (τ. 5ος),
- Σταθμοὶ τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας (τ. 5ος),
- Ἡ σημερινὴ θέση τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος στὴν Ἑλλάδα (τ. 5ος).

● *στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ὅπου μπῆκε ἡ δημοτικὴ [...] γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1917.*

Μὲ τὸ Διάταγμα 2585 τῆς 11 Μαΐου 1917 τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως Θεσσαλονίκης. Στὸ ἄρθρο 5 παρ. γ' λέει ἀνάμεσα στ' ἄλλα : «Τὰ διὰ τὰς τέσσαρας πρώτας τάξεις τῶν δημοτικῶν σχολείων προοριζόμενα ἀναγνωστικά, ὡς καὶ τὰ βιβλία τῶν ἀριθμητικῶν ἀσκήσεων διὰ τὴν Γ', Δ', Ε' καὶ ΣΤ' τάξιν τῶν αὐτῶν σχολείων, ὀφείλουσι νὰ εἶναι γεγραμμένα εἰς τὴν κοινὴν ὁμιλουμένην (δημοτικὴν) γλῶσσαν, ἀπηλλαγμένην παντὸς ἀρχαϊσμοῦ ἢ ιδιωτισμοῦ» (βλ. πρόχειρα Α. Δημαρᾶ, Ἡ μεταρρύθμιση ποῦ δὲν ἐγίνε, τ. 2ος Ἀθήνα 1974, σελ. 121).

2. Ἡ ἐνότητα τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας

● *Ἡ προφορὰ καὶ ἡ φωνητικὴ μορφή [...] μένουں περίπου οἱ ἴδιες.*

Τὰ παραδείγματα ποῦ μνημονεύονται στὸ διδακτικὸ βιβλίο (λόγος, ἡμέρα) ἐπιβεβαιώνουν μὲ ἀκρίβεια τὴ λέξη «περίπου», γιατί πρέπει νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι ἡ προφορὰ τοῦ γ (= [g] στὰ ἀρχαῖα) ἀλλάζει ὅπως καὶ ἡ προφορὰ τοῦ η (= [ē] στὰ ἀρχαῖα) καὶ τῆς δασείας. Παραδείγματα λέξεων ποῦ διατηροῦν ἀκριβῶς τὴν ἴδια προφορὰ εἶναι : *καλός, κακός, μέσα, μέσος, ταρσός, πράσινος* κ.τ.τ.

● *Οἱ περισσότεροι γραμματικοὶ τύποι διατηροῦνται περίπου οἱ ἴδιοι καὶ σήμερα.*

Ἡ σημασία τους μπορεῖ νὰ ἔχει ἀλλάξει, π.χ. *αὐτός* (= «ἴδιος» στὰ ἀρχαῖα), *ἄλλος* (= «διαφορετικὸς» στὰ ἀρχαῖα).

- βασική θέση παίρνει η αιτιατική και αυτή ρυθμίζει πια και την ονομαστική.

‘Ο κυρίαρχος ρόλος της αιτιατικής φαίνεται ιδίως από περιπτώσεις καθώς

αίτ. τὴν νύκτα → ὄνομ. ἡ νύκτα (ἀρχ. ὄνομ. ἡ νύξ),

αίτ. τὸν πατέρα → ὄνομ. ὁ πατέρας (ἀρχ. ὄνομ. ὁ πατήρ)

(πβ. καὶ σελ. 29 τῆς «Ἐπιτομῆς»).

3. Ἡ σημασία τῆς ἐπικράτησης τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς σήμερα

- Ἀξιοσημείωτη ὑπῆρξε ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση τοῦ 1964.

Πβ. τὸ ἄρθρο 5 τοῦ Ν.Δ. 4379/1964 :

«1. Ἡ συντεταγμένη καὶ ἄνευ ἰδιωματισμῶν δημοτικὴ, ὡς ἔχει διαμορφωθῆ εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ ἔθνους, χρησιμοποιεῖται ἐλευθέρως εἰς τὸν γραπτὸν καὶ τὸν προφορικὸν λόγον ἀπὸ τοὺς διδάσκοντας καὶ τοὺς διδασκομένους εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀπὸ τῆς κατωτάτης μέχρι καὶ τῆς ἀνωτάτης.

2. Ἡ δημοτικὴ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν βιβλίων του. Οἱ μαθηταὶ τῶν δύο τελευταίων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου ἀναγινώσκουν περικοπὰς ἐκ τῶν Εὐαγγελίων καὶ κείμενα τῆς καθареουούσης ἀπλῶς διὰ νὰ ἐξοικειώνωνται πρὸς αὐτά.

3. Γραμματικὴ καὶ σύνταξις τῆς καθареουούσης διδάσκονται εἰς τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ λύκειον, ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσης εἰς ὅσας τάξεις ἡ ἀρχαία γλῶσσα διδάσκεται. Ἐκ παραλλήλου οἱ μαθηταὶ τῶν σχολείων τῆς δευτεροβαθμίου ἐκπαιδεύσεως συμπληρώνουν καὶ συστηματικοῦν τὰς γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς γνώσεις των εἰς τὴν περιοχὴν τῆς δημοτικῆς, ἔχοντες ὡς πρότυπα κείμενα Νεοελλήνων συγγραφέων διακρινόμενα διὰ τὴν λογοτεχνικὴν ἀξίαν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῆς γλώσσης των.»

● *Ἡ τερματισμὸς τῆς τεχνητῆς διγλωσσίας.*

Αὐτὸ γίνεται μὲ τὸ Νόμο 309/1976, ὁ ὁποῖος στὸ ἄρθρο 2 λέει τὰ ἀκόλουθα :

«1. Γλῶσσα διδασκαλίας, ἀντικείμενον διδασκαλίας καὶ γλῶσσα τῶν διδακτικῶν βιβλίων εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας τῆς γενικῆς ἐκπαίδευσως εἶναι ἀπὸ τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1976 - 1977 ἡ νεοελληνική.

2. Ὡς νεοελληνική γλῶσσα νοεῖται ἡ διαμορφωθείσα εἰς πανελλήνιον ἐκφραστικὸν ὄργανον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῶν δοκίμων συγγραφέων τοῦ ἔθνους δημοτική, συντεταγμένη, ἄνευ ἰδιωματισμῶν καὶ ἀκροτήτων.»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	σελ.
Ὁδηγίες διδασκαλίας τοῦ μαθήματος	3
Προεισαγωγική σημείωση	5
Εἰσαγωγή	8
Οἱ ἀρχές τῆς γλωσσικῆς μας ἱστορίας	9
Ἀρχαῖες ἐλληνικὲς διάλεκτοι. Ἡ ἀττικὴ διάλεκτος	9
Ἡ ἐλληνιστικὴ κοινὴ	11
Ἡ δημώδης βυζαντινὴ γλῶσσα. Νεοελληνικὲς διάλεκτοι. Νεοελληνικὴ κοινὴ	14
Ἡ καθαρεύουσα	18
Ἐπίμετρο	

ΠΕΡΙΧΟΜΕΝΑ

1. Η Ελληνική Κοινωνία
2. Η Ελληνική Κοινωνία
3. Η Ελληνική Κοινωνία
4. Η Ελληνική Κοινωνία
5. Η Ελληνική Κοινωνία
6. Η Ελληνική Κοινωνία
7. Η Ελληνική Κοινωνία
8. Η Ελληνική Κοινωνία
9. Η Ελληνική Κοινωνία
10. Η Ελληνική Κοινωνία
11. Η Ελληνική Κοινωνία
12. Η Ελληνική Κοινωνία
13. Η Ελληνική Κοινωνία
14. Η Ελληνική Κοινωνία
15. Η Ελληνική Κοινωνία

024000017992

ΕΚΔΟΣΗ Α' 1981 (X) - ΑΝΤΙΤΥΠΑ 5.000 - ΣΥΜΒΑΣΗ 3648/28-9-81

ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Θ. ΝΤΑΣΗΣ

